O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

NAMANGAN MUHANDISLIK –TEXNOLOGIYA INSTITUTI

“Jismoniy tarbiya va sport” kafedrasi

“Pedagogika va psixologiya” fanidan

R E F E R A T

Mavzu:Intellektual rivojlanish

Bajardi: **9u-12 guruh talabasi**

Tojiboyev M

Qabul qildi : **Mullaboyeva N**

Namangan – 2015yil

Intellektual rivojlanish

Reja:

I. Kirish.

II. Asosiy qism:

1.Shaxsning rivojlanish omillari

2.Rivojlanish qonuniyatlari

3.Aqliy rivojlanishda tarbiyaning ahamiyati

III. Xulosa.

Kirish

O`zbekistonRespublikasiKadrlar tayyorlash milliydasturiningqaratilganasosiymezonlaridashaxs, davlatvajamiyathamdauzluksizta`limmasalarituradi. Kadrlar tayyorlash milliydasturida shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub`ekti va ob`ekti, ta`lim sohasidagi hizmatlarining iste`molchisi va ularni amalga oshiruvchi sifatida ta`riflanadi. Mamlakat rivojida malakali , yetuk kadrlaning , mutaxassislarning o`rni va ro`li beqiyosdir.Xususan Prezidentimiz I.A.Karimov shunday deganlar:

«Bizgamaktabnibitirayotganbitiruvchilaremas, balki, yetukkadrva mutaxasislar kerak»[1].

Bu iboraningzamiridakattama`novamazmun bor. ChunkiVatanimizningertangikunimanashundaymalakalikadrlarqo`lidadir. Shuninguchunmuhtaramyurtboshimizhar gal o`zma`ruzavanutqlarida biz yoshlargaalohidato`xtalibo`tadilar.Chunkiertangikunniegalari biz yoshlarmiz.Bizniyurtimizdata`limvatarbiyamasalalaritengya`nibirgalikdayuritiladi. Zero, halqimizning

«olimbo`lmaodambo`l» deganiborasio`rinlidir.

Tarbiya masalasi ta`limdan ko`ra balandroq turishini ko`rishimiz mumkin. Buyukmutafakkirimiz Abdulla Avloniytarbiyato`g`risidashunday deganlar:

«Tarbiya biz uchunyohayotyomamot, yonajotyohalokat, yosaodatyofalokatmasalasidur ». Lekin tarbiyani ta`limdan , ta`limni esa tarbiyadan ajratib bo`lmaydi. Bu ikki tushuncha bir-biriga chambarchas bog`liqdir.

Payg`ambarimiz Muhammad (s.a.v) o`z hadislarida : « Ilmga ilm olmoq yo`li bilan erishilgandir.Ilm-u hunarni Xitoyga borib bo`lsa ham o`rganinglar... . Ilm egallang.Ilm saxroda do`st, hayot yo`llarida tayanch, yolg`iz damlarda yo`ldosh, baxtsiz daqiqalarda rahbar, qayg`uli onlarda madadkor, odamlar orasida zeb-u ziynat, dushmanlarga qarshi kurashishda quroldir»- deydilar.

Asosiyqism

Insonjamiyatdao`zo`rninitopishiuchunjamiyata`zolaribilanbirgalikdafaoliyatyuritadi.Insonya`nishaxstavalludtopganidanboshlabshakllanishdaya`nirivojlanishdabo`ladi.Insonrivojlanishiorqalijamiyatningboshqaa`zolaridano`zininghatti-harakatlaribilanajralibturadivao`zigaxosligibilanfarqlanadi.Odamvashaxstushunchalario`rtasidaqandaydirbog`liklikborgao`xshaydi.

Lekinodamshaxsbo`lishiuchunpsixikjihatdanrivojlanganbo`lishikerak.Individvaindividuallikbilanodamvashaxstushunchalarinitaqqoslashmumkin. Ya`niodamniindividga ,shaxsniindividuallikgatenglashtirishmumkin.

Bundaindividyakkadeganma`noniberibodamtushunchasibilanteng.Aksinchashaxsvaindividuallikesama`lumbirxususiyat, xatti-harakatga , o`zigaxosharaktergaegadir. Odamni individualikka erishishi uchun shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo`ladi. Ana shular ta`sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi.

Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o`sishida namoyon bo`ladigan miqdor va sifat o`zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir.

Intellekt(lot. Intellectus- aql, idrok, zehn) – keng ma`noda kishining voqea hodisa mohiyatini to`laligicha bilishga asoslangan va u orqali namoyon bo`ladigan faoliyati , tor ma`noda insonning tafakkur , fikr yuritish salohiyatini nazarda tutadi.

Intellekt kishilardagi aql-zakovat, ma`naviy jihatdan yetuklik darajasini ham izohlaydi, tasavvur, idrok, sinchikovlik orqali jamlangan materialni bilish usullari (taqqoslash, abstraksiya, tushuncha, hukm va h.k) orqali asosli bilimga ega bo`lish yoki mavjud bilimni tanqidiy tahlil etish qobiliyati deb ham qaraladi.

Rivojlanish mobaynida bir qancha omillar o`z ta`sirini o`tkazadi.Bunda tashqi muhit, ijtimoiy muhit kabilar muhim ahamiyatga ega. Insonni rivojlanishi borasida ko`pgina olimlar mulohazalar olib borishgan va o`z fikrlarini bildirishgan. Fanda odamning shaxs sifatida rivojlanishiga ***biologik va ijtimoiy***omillarning ta`siri o'rtasidagi munosabatni belgilashga oid munozara ko'pdan buyon davom etmoqda. Insonning shaxs sifatida rivojlanishida ijtimoiy hodisalarning ta`siri kuchli bo'ladimi? Yoki tabiiy omillar yetakchi

o'rin tutadimi? Balki tarbiyaning ta`siri yuqoridir? Ular o'rtasidagi o'zaro munosabati qanday?

Bu savollarga javob topishda bir qancha faylasuf olimlar, yetuk namoyondalar bir qancha ishlar olib borishgan. O`z vaqtida bir qancha fikrlar paydo bo`lib oqimlar vujudga kelgan.Jumladan , XVII asr falsafasida vujudga kelgan **preformizm**oqimi namoyandalari esa shaxs rivojlanishidagi naslning roliga katta baho berib, ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini inkor etadi.Bu oqimda inson rivojlanishi uning qobiliyatlari , xulq-atvori , xatti-harakatlari nasladan naslga , ajdoddan avlodga o`tadi , bunda tashqai muhitlar umuman ta`sir ko`rsatmaydi deyishgan.

Lekin , tashqi muhit , ijtimoiy muhit ham shaxs rivojlanishiga ta`sir ko`rsatadi.Xalqimizda « qush uyasida ko`rganini qiladi» iborasi bejizga aytilmagan .

Bundantashqariyanabiroqimbu - **bixeviorizm**

Bixeviorizm XX asr boshlarida yuzaga kelgan bo'lib, uning namoyandalari, ong va aqliyqobiliyat nasldan-naslga o'tib, insonga u tabiatan berilgan, deyiladi.

Pragmatizm oqimishaxs rivojlanishini biologik nuqtai nazarda asoslaydilar. Ular rivojlanishni faqat miqdoriy o'zgarishdan iborat, deb qaraydilar. Naslning rolini absolyutlashtirib, uni inson taqdiridahal qiluvchi ahamiyatga ega deb biladilar.

Demak, bir guruq horijiy olimlar rivojlanishni biologik (nasliy) omilga bog`laydilar.

Biologik oqimga qarshi falsafiy oqim vakillari rivojlanishi ijtimoiy omil omil bilan belgilaydilar. Bu oqim vakillari bola shaxsining jismoniy,psixikrivojlanishi u yashaydigan muhitga bog`liq deb ko'rsatadilar.

Muhit deganda odam yashaydigan sharoitdagi barcha tashqi ta`sir tushuniladi. Shu nuqtai nazardan tarbiya tufayli bolani o'zi yashaydigan ijtimoiy sharoitga moslashtirish mumkin, degan hulosa kelib chiqadi.

Ular ijtiomiy muhitning rolini halqiluvchi omil deb qisoblaydilar. Demak, odam bolasining shaxs sifatida rivojlanib, taraqqiy etib borishi, uning shaxs bo'lib kamolga etishida nasl (biologik omil), ijtimoiy muhit (bola yashaydigan sharoit), shuningdek, maqsadga muvofiq amalga oshadigan tarbiya ham birdek ahamiyatga ega. Bu omillarning ta`sirini aniqlashda ilg`or pedagogik olimlar, psiholog va faylasuflar ta`limotiga suyaniladi.

Falsafada shaxsni jamiyat bilan bog`liq bo'lgan ijtimoiy hayotdagi murakkab voqelik deb qaraladi. Ular individning ma`naviy boyligi uning munosabatlariga bog`liq, deb hisoblaydilar.

Qaqiqatdan ham, shaxs mehnat faoliyati zaminida rivojlanadi, kamolga etadi. Inson sharoitni, sharoit esa odamni yaratadi. Bu esa o'z navbatida inson faolligini namoyon etadi. Zero, shaxs ma`lum ijtimoiy tuzum mahsulidir. Jamiyat shaxs kamolotining muayyan imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'qqilishi mumkin.

Faylasuflar shaxsni tabiatning bir bo'lagi deb baholaydilar. Bu insondagi layoqat kurtaklari bo'lib, uning rivojlanishi uchun tarbiya kerak, degang`oyani ifodalaydi.

Jamiyat taraqqiyoti shaxs rivojlanishi uchun keng imkoniyatlarni yaratadi. Demak, shaxs bilan jamiyat o'rtasida ham uzviy aloqa mavjud.

Shundayqilib, odam shaxsining jamiyatdagi rivojlanishi tabiat, muhit, inson o'rtasidagi murakkab aloqa ta`siri ostida ro'y beradi, inson ularga faol ta`sir etadi va shu yo'l bilan hayoti va o'z tabiatini o'zgartiradi.

Shaxsga ijtimoiy muhitning ta`siri ham muhim. Bu tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Ya`ni,

birinchidan, tarbiya ta`sirida muhit bera olmagan bilim, ma`lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog`liq ko'nikma va malakalar qosil bo'ladi.

ikkinchidan, tarbiya tufayli tug`ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga etadi.

uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta`sirini ham yo'qotish mumkin.
to'rtinchidan, tarbiya kelajakkaqaratilgan maqsadni belgilaydi.
Demak, tarbiya bilan rivojlanish bir-biriga ta`sir etadi, bu tarbiya doimiy va uzluksizdir. Shaxs rivojlanishida irsiyat, tashqi muhit hamda tarbiya bilan bir qatorda uning faoliyati ham katta o`rin tutadi. Ya`ni insonni  kundalik faoliyati uning rivojlanishiga o`z ta`sirini ko`rsatadi.Inson qancha ko`p mehnat qilsa u shunchalik darajada rivojlanadi va komillik sari yaqinlashadi. Intellektual rivojlanishda faoliyat katta ro`l o`ynaydi. Lekin shaxsning faoliyati uning yoshi va malakasiga bog`liq.Aksariyat o`smir bolalarning  faoliyat turi bu o`qish , o`rganish hamda ilm olishdan iboratdir.Lekin katta yoshdagi shaxslarning faoliyat turi turlicha.Misol uchun savdogar shaxs bilan o`qituvchi yoki shifokor bilan harbiy xizmatchininh intellektual mulki ya`ni boyligi turlicha bo`lishi kuzatiladi.

Shaxs asosiy rivojlanish davri mobaynida ya`ni o`smirlik , bolalik davrida o`z poydevorini quradi.Keyinchalik esa shu poydevorga munosib bino barpo etadi.Shaxs o`smirlik davrida juda qiziquvchan bo`lganligi sabali bilishga bo`lgan ishtiyoq o`ta yuqori bo`ladi.Buni zamiridsa esa intellektual rivojlanish yotadi.Intellektual ya`ni aqliy rivojlanishda bilish ko`nikmalari yuqori darajada shakllangan bo`lishi darkor.Faoliyatning asosiy turi bu –muloqotdir.

Shaxni intellektual salohiyatini , dunyoqarashini , fikr mulohazalarini bilish mobaynida biz « ko`pni ko`rgan inson ekan » degan iborani ishlatamiz. Ko`pni ko`rgan inson aynan ko`p kishilar bilan muloqot qilgan insondir.U muloqot mobaynida har hil vaziyatlarda tushadi , har-xil insonlar bilan yuzlashadi hamda turli hil muhitlarni ko`radi va o`ziga kerakli ,foydali jihatlarini oladi va shu bilan birga shaxs sifatida rivojlanadi, intellectual salohiyati oshadi, dunyoqarashi kengayadi.Faqat bir hil muhitda yashagan , ko`pchilik bilan muloqot qilmagan inson boshqa bir muhitga o`tganda o`zining zaif tomonlarini ko`rsatadi.Shaxs faolligini yuqori darajad bo`lishi uning muvaffaqiyatlarini ko`p bo`lishiga olib keladi.Shaxs faolligi yuqori , serg`ayrat bo`lsa kelgusidagi ishlariga shular o`z ta`sirini o`tkazadi. Insonni shaxs sifatida rivojlanishi , qolaversa barcha yutuqlari o`zigagina bog`liq bo`ladi.Misol o`rgatuvchi qanchalik urinmasin o`rganuvchi o`zi harakat qilmasa natija bo`lmaydi.

Shaxsning individual rivojlanishiuningyoshiga ham bog`liq. Bolaning individual - o'ziga xos hususiyatini bilish uchun temperamentning umumiy tiplari va bolaning o'ziga hos hususiyatini o'rganish metodikasini bilish muhim. Temperament (lot. «temperamentum» «qismlarning bir-biriga munosabati» ma`nosini anglatib, shaxsning individual psixologik hususiyatlari majmuidir.

Shuningdek, turli yosh davrlarining o'ziga hos rivojlanish qonuniyatlari ham mavjud. Masalan, 5-sinf o'quvchilari bilan 10-sinf o'quvchisini tenglashtirib bo'lmaydi. Shuning uchun bolaning jismoniy va psixik kamoloti quyidagi davrlarga bo'linadi:

1. Go'daklik davri - chaqaloqlik (1 oy) davri tugagandan to bir yoshgacha bo'lgan davr.
2. Bog’chagacha bo'lgan yosh davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha.
3. Maktabgacha ta`lim yoshi - 3 yoshdan 7 yoshgacha.
4. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar -7-11-12 yoshgacha.

5. O'rta maktab yoshidagi o'quvchilar (o'smirlar) 14-15 yosh.
6. Katta yoshdagi maktab o'quvchilari (o'spirinlar) - 16-18 yosh.

Bu yosh davrlarida turli xil o`zgarishlar bo`ladi. Misol uchun bola 1 yoshdan 3 yoshgacha asosiy so`zlarni 50-60% o`zlashtiradi va organadi.Keyingi maktabgacha ta`lim yoshida bola turli xil o`yinlar o`ynaydi ko`p narsaga qiziqishi ortadi.kichikmaktab yoshida o`yin o`rnini o`qish , bilim olish egallaydi.Undan keyingi davrlarda bola o`zini shaxs sifatida rivojlanishi uchun harakat qiladi , jamiyatda o`z o`rnini topish uchun o`qiydi, bilim oladi hamda ilm o`rganadi. O`rta maktab (o`smir) yoshida bolaning o`sishi tezlashadi .Buni « o` tish davri » deyish mumkin.

Hozirgi davr o'smirlarining ruhiyatida quyidagi holatlar ko'zga tashlanadi:

1. Intellektual rivojlanish - tafakkur qobiliyati, aqliy faoliyatni yuqori saviyada tashkil etishni talab etadi, bilishga qiziqishi ortadi. Bu davrda to'garaklar, studiya, sektsiya, turli tadbirlar o'tkazish katta ahamiyatga `ega. Ularning kitob o'qishgaqiziqishi ortadi.

2. O'z-o'zini anglash, baholash, tarbiyalash shakllanadi. U o'zini boshqalar bilan solishtira boshlaydi.

<u>Katta maktab yoshi</u> - kollej, litsey o'quvchilari (o'spirinlik davri 15-18 yosh). Bu davr o'spirinlarning ilk balog’atga etgan davridir. Ularda mustaqillik sezila boshlaydi. O'spirin yoshlar hayotga kelajak nuqtai nazaridan qaray boshlaydilar. Madaniy darajasini orttirishga intilish kuchaya boradi. His-tuyg’ularida ham o'zgarish yuz beradi. O'z-o'zlarini tarbiyalashga kirishadilar. Ideal tanlash va unga ergashish kuchayadi. Bu davrda ular o'rtasida munozaralar o'tkazish yahshi natija beradi. O'spirinlar o'z guruhiga intiladi. Shuning uchun ham o'spirinning barcha intilishlari ma`lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Ularda o'quv fanlarini tanlashga nisbatan ehtiyoj kuchaya boradi.

<u>O'spirinlik</u> bu aqliy faoliyatning ya`ni intellektual rivojlanish davri sanaladi. Ular o'z fikrlarini mustaqil ifodalashga harakat qilib, shaxslik hislatlarini namoyish eta boshlaydilar. Shunda o'qituvchilar va katta yoshlilar ularning hali g’o'r fikrlari va dunyoqarashlarini to'g’ri yo'naltirishlari muhim. Zero, bu davrda o'z-o'zini anglash, ma`navy-ahloqiy, ijtimoiy hislatlari tez shakllanadi.

Bunga uning faoliyati, jamoada va jamoat joylarida o'zini tutishi, odamlar bilan tez muloqotga kirishishi ham turtki bo'ladi. O'zini kattalardek his etish, o'ziga hosligini

muammolarni o'zqarashlari nuqtai nazaridan hal eta boshlaydi. Hayot mohiyati, baht, burch, shaxs erkinligini o'z qiziqishlari bilan o'lchaydilar. Shu bois ularga katta yoshlilarning beg'araz, to'g'ri yo'nalish berishlari o'ta muhim.

Mazkur davrda yoshlar hulqi ham tarkib topa boshlaydi. Bunda shaxsning jamoadagi mavqei, jamoa shaxslari bilan muomala-muloqoti muhimdir.

Aqliytarbiyabarkamolinsontarbiyasiningyetakchitarkibiyqismibo'libtalabayoshlarni tabiatvajamiyat, kishitafakkurihaqidagibilimlartiziminiilg'abolishi, ulardailmiydunyoqarash, yuqorionglilikhislatlariniparvarishlash, fan asoslaridanhabardorqilish, tafakkurvanutqqobiliyatlarinio'stirishnimaqsadqilibqo'yadi.

Aqliytarbiyanishundaytashkiletishlozimki, tokiyoshlaraql-zakovatli, ob`ektivdunyoniyahlitidroketadigan, o'zliginitushunadigan, hayotdatutgano'rninianglabetadigan, o'zoldidaturganvazifalarnionglibajaraoladigan, insoniyqadr-qimmatniulug'laydiganbo'lishsin.

Xulosa

Xulosao`rnidashuniaytishmumkinkiodamnishaxsbo`libkamoltopishidaintellektualrivojlanishmuhimahamiyatgaega.Intellektualrivojlanishningnegizidata`lim-tarbiyaturadi. Chunkita`lim-tarbiyaongmahsuli.Shubilanbirgata`lim-tarbiyabirvaqtdaongdarajasivauningrivojini ham belgilaydi. Shaxsniaqliyrivojlanishidako`pomillaro`zta`sirinio`tkazadi. Tashqiijtimoiymuhitham yetakchiomilbo`ladi.Chunkishaxsniqamrabolganijtimoiymuhitdainsonyashaydi, yuradi, muloqotdabo`ladivafaoliyatko`rsatadi.Intellektualrivojlanishningengyuqoricho`qqisigayetganinson deb biz komilinsonniaytaolishimizmumkin.Ayniintellektualrivojlanishvakomilinsontushunchalaribir-biribilanuyg`unlashibketgan.

Foydalanilganadabiyotlar :

1) I.A.Karimov , “Barkamolavlodorzusi” , Sharqnashriyoti, Toshkent , 2003- yil
2) I.A.Karimov, “Barkamolavlod –O`zbekistontaraqqiyotiningpoydevori” , Sharqnashriyoti, Toshkent, 1998-yil
3) “Falsafa” qomusiylug`at. Sharqnashriyoti, Toshkent-2004
4)